

Jaspis - kámen Ježíšův

Jindřich Pařízek

Po celý středověk se uchovávala domněnka, že heliotrop, jedna z nejvyhledávanějších variet jaspisu s rudě červenými skvrnami, je zkamenělá krev ukřižovaného Ježíše Krista, která stékala na zelený kámen u paty kříže. Stejně tak ve 12. století uvádí abatyše Hildegarda von Bingen heliotrop jako symbol Kristovy krve, jenž nám má být připomínkou jeho utrpení za spásu lidských hříšníků.

Jaspis, stále oblíbený dekorativní kámen, je směs jemnozrnného křemene (75%) s chalcedonem. Někdy vytváří velké bloky s pestrostí barev, přecházejících od žlutobílé přes červené, červenohnědé až po nejčastější odstíny zelené. Zabarvení způsobuje přítomnost chloritů a kysličníků železa. Nejvíce se nachází ve společnosti achátů a chalcedonů ve výlevných sopečných horninách, kde křemité rosolovité gely, obohacené zmíněnými složkami, vyplnily trhliny tuhnuoucích vyvřelin. Podle vzhledu rozeznáváme jaspis např. zříceninový, brekciový, obrazový, krajinkový, pestrý, hadí, již zmíněný heliotrop a další.

obr.1

Odedávna se cenil jako drahý kámen a podle některých pramenů byl dokonce považován za matku všech kamenů. Velice si jej považovali ve starém Egyptě, kde se také nacházela bohatá naleziště kvalitní suroviny. Z červeného jaspisu, považovaného za krev bohyně Isis, zhotovovali tzv. Isidiny symboly znovuzrození. Heliotrop zase symbolizoval propojení pozem-

ského světa s božským. Je součástí Ankh, kříže života, nejposvátnějšího znamení Starého Egypta a symbolu věčnosti, dávajícího životní sílu. Podle Lucanuse, římského básníka dvora císaře Nera, měla velkou oblibu v nádobách z jaspisu Kleopatra VII., poslední egyptská královna z Ptolemaiiovské dynastie. Kávově hnědé jaspisy Egyptané nacházeli také na březích Nilu a nazývali jej nilským kamenem.

Nemilou zkušenost s tímto kamenem získal i španělský dobyvatel Hernando Cortés, který poté co pokořil aztéckého vládce Montezumu, chtěl přimět Indiány přijmout křesťanskou víru. Z tohoto důvodu mínil na vrcholu pyramidy, největšího chrámu města Mexika, vztyčit kříž. Při vstupu do svatyně spolu s dalšími conquistadory objevil velký jaspisový kvádr, sloužící k zabíjení lidských obětí nožem z obsidiánu. Na rituálním kamenu ležela tři čerstvě vytržená srdce, z kterých se ještě kouřilo a vytékala z nich krev.

Pro Sumery se stal hodnotnou surovinou k výrobě pečetidel, zejména pečetních válečků a různých ozdob, které byly výsadou zámožných lidí Mezopotámie. Stejně jako u více národů se ve starověku používal na ozdoby oděvů, knoflíky, spony, šperky, řezané

rukojeti, amulety a nádoby. Ve středověku si církev potrpěla na kříže a číše z heliotropu, anebo jím alespoň částečně zdobené. Je také jedním z apoštolských kamenů, přisuzovaný pro víru nejvíce zanícenému Petru. Už kolem roku 1500 př.n.l. je uváděn pod hebrejským názvem jashpeh. Asyřané jej nazývali gug a Peršané, zejména jihoiránští Kadžárové ysam, pavučinový nebo hedvábný kámen. Podle Starého zákona byl součástí náprsního štítu velekněze Árona, kde představoval víru coby první ctnost. V bibli je rovněž zmiňován jako základní kámen hradeb města Nového Jeruzaléma.

Slovo jaspis je odvozeno z řeckého iaspis, čili kropenatý. Heliotrop je složeninou řeckých slov helio (Slunce) a trepa (měniti se). Snad proto, že se ve starověku používal k pozorování Slunce. Později se mu dostalo názvu krkavec, či orientální kámen. Jaspisovou surovinu si velice oblíbili řečtí a později i římscí rytci ke zhotovení gem s různými portréty nebo znaky. Umění opracovávat drahé kameny převzali staří Řekové od zručných Féničanů, kteří zase byli v nejužších obchodních stycích s Asyřany, Babylóňany a Židy. Už Plinius starší v 1. století uvádí velký výčet jaspisových odrůd, které byly od starověku známé mnoha národům. Ve staré Číně sloužil jaspis spolu s ulitami zavivutců jako platidlo. Až za vlády první čínské dynastie Čchin kolem roku 210 př.n.l. byly zaměněny za měděné a zlaté mince.

Podle jedné z japonských legend předala bohyně slunce Amaterasu svému vnukovi Ninigimu, jenž slétl z nebe k převzetí vlády ve státě Izumo, tři posvátné předměty. Jedním z nich byly i jaspisové korály, představující věrnost poddaných. Staří Babylóňané zdolávali krvavým jaspisem své nepřátele. I Egypťané věřili v magickou moc heliotropu. Pomocí něj strhávali zdi, přetrhávali pouta a otevírali zatarasené dveře. Majitelé jej nosili jako talisman,

aby je ochránil před nemocemi a úklady nepřátel. Přibližně 3500 let starý staroegyptský Ebersův papyrus, soubor léčebných postupů s téměř tisíci recepty, uvádí červený jaspis jako zaručený prostředek k získání moci muže nad ženami. Faraon Neko I. z 26. dynastie nosil prsten se zeleným jaspisem pro utišení zažívacích potíží. V zasazené jaspisové destičce měl vyrytého draka obklopeného

obr.2

slunečními paprsky. Podobný prsten jako amulet vlastnil vládce Neko II. v 7. st.př.n.l., na němž vyrytý stočený had symbolizoval rozvahu, moudrost a především sílu.

Lékař Marcel Empiric ve 4. století popisoval zaručené účinky jaspisu léčebně posíleného vyrytými písmeny NNN. Nemocný musel nosit takto upravený kámen zavěšený na hrdle. Známý řecký lékař Galenos jej doporučoval proti padoucnici, zažívacím potížím a ke zvýšení apetitu. Středověkým lékařům posloužil jaspis se skvrnami krve k zástavě krvácení. Náhrdelníky z červeného kamene pak doporučovali chudokrevným. Tentýž amulet měli nosit lidé strádající válkami, aby je nepostihly různé otravy a horečky. Jaspis používali proti závratím, k léčbě ženských nemocí a zimnice. Účinný se jevil i jako ochrana proti otravám a parazitům v těle. Též odvracel zklamání v lásce a prodlužoval život. Zmíněná abatyše Hildegarda z Bingenu ve svém díle De Lapidibus píše, že jaspis roste a vzniká při západu

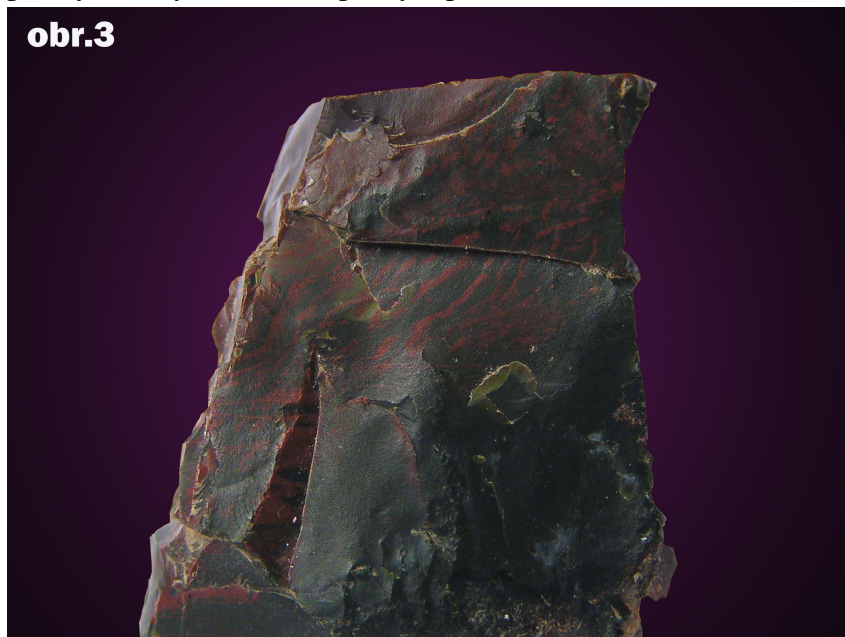
slunce a je dobrým proti horečce a dně, pomáhá při nemocech uší a podporuje chuť k jídlu. V Číně a Indii odpradávná sloužil tzv. hadí jaspis k léčbě střevních potíží.

Často chránil člověka před kouzly a zlými duchy. Dětem byl po narození vkládán do kolébek s nadějí, že je uchrání před uhranutím nebo nenadálým úmrtím. Proti čarodějnicím a nočním přízrakům se bránil římský vojevůdce Marcus Crasus, vítěz nad Spartakovými vzbouřenými otroky, figurkou bohyně Hekaté ze zeleného jaspisu, nesoucí v ruce pochodeň a klíče od podsvětí. Lékař Leonardus doporučoval vypít rozemletý heliotrop s bylinou stejného jména k ošálení pohledu a vyvolání stavu neviditelnosti. Vodňanského Lapidarius, pojednávající i o magických vlastnostech kamenů, uvádí: “Když jej panna u sebe nosí, nikdy nepočne a jest-liť těžka, jak jej přijme, tak dítě ztratí.“ I středověk hledal v jaspisových amuletech ochranu před nočními přízraky nebo proti uštknutím hady. Měl uchránit matky s dětmi před uhranutím. Velmi oblíbeným byl mezi řečníky, kterým prý osvěžoval paměť a vháněl na jazyk správná slova. Ve 13.století si mágové nechávali vyrývat do jaspisu kresby netopýrů, aby zesílili moc kouzel při rituálních obřadech. Indiány byl zelený jaspis nazýván děšťonosem, pomocí kterého přivolávali déšť. Stejně tak jej považovali za kámen plodnosti. Pomocí jaspisových oblázků s vyrytými magickými znaky pueblanští šamani věštili budoucnost.

V současné době je doporučován ženám k zdůraznění krásy a půvabu. Talisman z červeného jaspisu ochraňuje horší plavce před utonutím. Bývá též uváděn coby prostředek k posílení funkce jater, sleziny a slinivky břišní, úpravě trávení a léčbě zánětu střev. Rovněž prý podporuje redukční účinky diety při snižování váhy.

Jak již bylo naznačeno, jaspis, kámen rozmanitých barev, se stal velmi ceněným drahým kamenem. Z něj zhotovené artefakty, sloužící coby ozdobné předměty a šperky, patřily k častým nálezům při vykopávkách v izraelském Jerichu na západním okraji údolí řeky

obr.3

Jordán osídleném už 10 tisíc let př.n.l. Jaspisové náhrdelníky rovněž nechyběly mezi pohřebními dary v hrobkách zemřelých egyptských panovníků z raného období I. dynastie, spadající do období přibližně 3100-2900 let před Kristem. Pozlacená dýka s velkým jaspisem, nasazeným na konci rukojeti byla nalezena v Ras Shamra v Sýrii, kde se ve starověku rozkládalo významné kananejské město Ugarit. Artefakt pochází z období nástupu vlády 18.

dynastie asi kolem roku 1550 př.n.l., kdy bylo město dobyto egyptskými vojsky. Ze starých uměleckých prací vynikají zejména gemy, na kterých umělci uplatňovali techniku rytí do hloubky, přičemž docílili obdivuhodných plastických výjevů. V Anglii byla nalezena gema z červeného jaspisu, zobrazující Římana Cocidia jako bůžka Silvana. Práci odborníci řadí do 2. až 4. stol.n.l. Čočkovité gemy našel v Mykénách i Tróji proslulý německý obchodník a amatérský archeolog Schliemann. Ryté předměty pocházejí i ze starobabylónského období před 3800 lety nebo staroperského období před 2500 lety.

Území naší republiky též poskytlo nemálo zajímavých jaspisových artefaktů. V oblasti Českého ráje odborníci odkryli vrstvy z mladší doby kamenné (4.-3. tis.př.n.l.) s primitivními nástroji a zbraněmi zhotovených z jaspisu, který byl pro svou štěpnost dokonalou surovinou lovců. Ve Vídni je uložen náramek z černého jaspisu objevený v Býčí skále Moravského krasu, coby jedna z mnoha ukázek keltské zručnosti. Karel IV. nechal vyzdobit červenými jaspisy spolu s ametysty z krušnohorských nalezišť stěny kaplí na Karlštejně a Pražském hradě. Osobní lékař Rudolfa II. uvádí v knize o broušení drahých kamenů, že císař vlastnil stůl zhotovený z několika kusů různobarevných jaspisů, který patřil k sedmi divům renesance. Dokonce sám císař vyhledával v leštěných jaspisech biblické výjevy. Za Rudolfovy vlády byl jaspis a další silicity pilně sbírány, přičemž kusy menších rozměrů sloužily k výrobě pečetiček. Velkou část podkrkonošské suroviny zpracovávala proslulá dílna italských bratrů Miseronů v Praze, produkující unikátní řezaná díla, zejména pro zmíněného vladaře. Příkladem může posloužit podivuhodný skvost, zhotovený z českého materiálu. Jedná se o precizně ztvárněný pohár zdobený zlatem a bohatými reliéfy. Výtvar je dnes součástí pařížské sbírky. Od Miseronů pochází i unikátní mísa vyřezaná z heliotropu z roku 1557, dnes zdobící sbírku muzea ve Florencii. Z rudolfínské doby pocházejí i oltářky s barevnými mozaikami, složenými z různých odstínů jaspisu spolu s acháty, ametysty či araukarity - zkamenělými dřevy. Nejčastěji na nich byly zobrazovány náboženské motivy a rodové erby. Podle dochovaných zpráv lidé i přes přísný zákaz sběru těchto minerálů tajně hledali kameny a poté je předávali italským kamenářům jako surovinu na uvedené florentské mozaiky

Dlouhou historii těžby a zpracování jaspisu má Rusko. Nejvydatnější naleziště jsou na Urale, zejména v okolí Orska, kde při dobývání nebyly žádnou zvláštností několik tun vážící

obr.4

bloky pruhovaného kamene. Mnohé vytěžené kusy vážily často přes 10-12 tun. V Petrohradském Zimním paláci (Ermitáži) je možné shlédnout jaspisovou vázu z carských dob úctyhodné velikosti. Nejedná se o žádného drobečka, jelikož ke zhotovení tohoto kolosálního díla byl vydobyto kompaktní blok zeleného kamene o váze 40 tun. K obtížnému transportu bylo tehdy zapotřebí 160 koní. Veškerý materiál

opravovali zkušení brusiči v Jekatěrinburgu, v éře komunismu přejmenovaném na Sverdlovsk, či v Petrodvorci. Zhotovené ozdobné předměty převážně putovaly do ciziny. Nejlepší umělecká díla se brzy stala chloubou carských rodin. Vzhledem k ohromnému množství suroviny našly řezané desky uplatnění i na dlažby a obklady stěn mnoha ruských muzeí, knihoven, divadel a jiných kulturních staveb. Například v Blagověščenském chrámu moskevského Kremlu je z achátového jaspisu položena podlaha. V dnešním Rusku brusičský um stále nezaniká. Z pověstného uralského kamene novodobí umělci dále vyřezávají šachové figurky, vázičky, krabičky, anebo jím vykládají kávové stolky florentskou mozaikou. Podobný sortiment se na trh dostává i z Indie, kde jaspis stále patří k velmi oblíbeným

ozdobným kamenům mezi dobře finančně situovanými lidmi, včetně potomků legendárních maharádžů.

Také oblast Podkrkonoší a Českého ráje stále poskytuje zajímavé ukázky popisovaného drahého kamene, kde vyplňuje trhliny melafyrů. Výjimkou nebývají ani pěkné kusy heliotropu, které se po zpracování vyjímají v podobě těžítek rozmanitých tvarů. K často navštěvovaným lokalitám náleží jižní svah vrchu Kozákova nedaleko Turnova či zoraná pole v okolí Železnice a Rváčova u Lomnice nad Popelkou. V Národním muzeu v Praze je vystaven kozákovský heliotrop o velikosti 0,5 m. Velký leštěný kus pestrobarevného jaspisu z Českého ráje obohacuje sbírky Moravsko-zemského muzea v Brně. Ve světě se stále více proslavují jaspisy z Egypta, Indie, Číny, Mongolska, Texasu, Arizony, Kalifornie, Brazílie, Venezuely, Austrálie, JAR, Polska a Francie.

Fotografie:

001 Červenohnědý jaspis z Železnice u Jičína

002 Precizně vyřezaný džbán Rudolfa II. z hnědého jaspisu

003 Heliotrop - zelený jaspis s krvavými skvrnami z Kozákova u Turnova

004 Hodinky ve zlatě zdobené heliotropem a granáty - vyrobeno kolem roku 1670 v německém Augsburgu